
ВСЕСВІТНЯ ІСТОРІЯ

УДК 94(47)321.1«1985/91»

DOI: <https://doi.org/10.31652/2411-2143-2019-30-55-61>**Валерій Кононенко**Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського
доктор історичних наук, доцент (Україна)

Національна політика в СРСР у добу перебудови (1985-1991 рр.)

Анотація. У статті досліджуються особливості національної політики СРСР у роки перебудови. Автор аналізує зміни у програмних документах Комуністичної партії Радянського Союзу та фокусує увагу на змінах політичного курсу влади у відносинах у багатонаціональному суспільстві. У дослідженні стверджується, що відмова від авторитарного типу поведінки у вирішенні національного питання аж ніяк не мала на меті кардинальну зміну принципів та стратегічних завдань політики стосовно етнічних громад. Утім демократизація суспільства сприяла наростанню національних рухів, а згодом – появи відцентрових тенденцій. Ослабла політична влада країни, що поступово занурювалась у хаос політичної та соціально-економічної кризи під кінець 1980-х – на початку 1990-х рр., втратила контроль над ситуацією, не зуміла запропонувати ні суспільству, ні республіканським національним елітам нового політичного курсу та практичної моделі вирішення суперечностей у національних відносинах, що і привело до розпаду СРСР.

Ключові слова: СРСР, перебудова, етнічні громади, національна політика, національні відносини, міжнаціональні конфлікти.

У середині 1980-х рр., із проголошенням курсу на перебудову, починають змінюватися основні принципи внутрішньої та зовнішньої політики СРСР. Поступовий відхід від командно-адміністративної системи та демократизація суспільства оголили значні проблеми в регулюванні багатьох суспільних процесів, зокрема в галузі національних відносин. Попередня державна національна політика, як невдовзі стало зрозуміло, не тільки не розв'язала національного питання, а й створила цілий ряд складних проблем. Вона не тільки нехтувала історичними та етнічними чинниками формування народів при визначенні адміністративно-територіальних кордонів між радянськими республіками, а й примусово змінювала місце проживання цілих етносів, забороняла їхнє національно-культурне життя, сприяла асиміляції, русифікації, міграції та іншим процесам, що були тісно пов'язані зі втратою національної самобутності. До кардинальних змін у регулюванні національних відносин не була готова як центральна, так і національна республіканська партійна та державна влада. Вона не тільки не розуміла тих викликів, які на неї чекають, а й втратила ініціативу, «прогледіла» національне піднесення цілих народів, що й стало причиною розпаду СРСР.

Мета статті – проаналізувати особливості національної політики в СРСР у добу перебудови. Автором акцентовано увагу на вирішенні наступних завдань: визначити основні принципи та форми національної політики радянської влади у період 1985–1991 рр.; проаналізувати процес відходу від авторитарно-адміністративних методів регулювання національних відносин до демократизації управління цією сферою внутрішньої політики; визначити основні причини перших міжетнічних конфліктів в країні; охарактеризувати вплив нових підходів до внутрішньої політики на національні відносини в СРСР.

Основними джерелами роботи стали нормативно-правові акти СРСР та законодавство окремих союзних республік, які визначали національну політику у зазначений період. При формулюванні теоретичних положень статті використано наукові доробки В. Даниленка, Ю. Шаповала, О. Якубця, В. Гончаренка, О. Шубіна та інших науковців.

Початок доби перебудови, не означав зміни стратегічних завдань комуністичної партії. Зміни у підходах до внутрішньої та зовнішньої політики СРСР мали на меті, насамперед, вивести країну із системної кризи та надати суспільству нові імпульси для розвитку. У цей період, як вважає дослідниця Т. Козловська, «зберігши воєнний паритет, СРСР втратив внутрішні резерви для росту на попередніх принципах. «Перебудова» і «нове мислення» були неминучими як з внутрішніх, так і зовнішніх причин» [13, с. 142]. Підбиваючи підсумки дискусії «Горбачовська «перебудова»: український контекст (до 30-річчя проголошення курсу)», що була проведена 21 травня 2015 року в Інституті історії України НАН України, авторитетний український історик, відомий дослідник історії СРСР та України зазначеного періоду, модератор «круглого столу» В. Даниленко зазначив, що перебудова стала закономірністю історичного

процесу, коли радянська адміністративно-командна система потребувала змін. Утім «ініціатори «перебудови» не мали на меті її зламати. Вони прагнули її вдосконалити, «підфарбувати», дати новий імпульс, поштовх для соціально-економічного розвитку країни» [3, с. 7]. У праці «Україна в 1985–1991 рр.: остання глава радянської історії» В. Даниленко вважає, що перебудова спричинена кількома важливими чинниками: «1) прогресуючим відставанням СРСР від розвинених країн Заходу і прагненням їх догнати; 2) повною втратою віри правлячої еліти країни за роки брежнєвського пустослів'я в офіційну ідеологію марксизму і 3) прагненням еліти як фактичного власника багатств країни, що формально належали народу, державі, юридично оформити і своє становище, і власність» [6, с. 7].

На початку нового політичного періоду функціонування СРСР ні Політичне бюро ЦК КПРС, ні Генеральний секретар КПРС М. Горбачов не бачили потреби змінювати стратегічного курсу побудови комуністичного суспільства, а національне питання вважали фактично вирішеним. Гасла демократизації, гласності, «прискорення», підвищення ефективності кадрової політики, нових підходів у економічному регулюванні, росту добробуту населення мали б сприяти вирішенню запланованих завдань. У виступі на XXVII з'їзді КПРС 25 лютого 1986 р. М. Горбачов зазначав, що ленінська національна політика, реалізована Комуністичною партією, «увійшла в свідомість десятків мільйонів людей як непорушна дружба народів, повага до національної культури і національної гідності усіх народів. Радянський народ виступає як нова соціальна та інтернаціональна спільність, об'єднана єдністю економічних інтересів, ідеології та політичних цілей» та закликав, «щоби здоровий інтерес до усього цінного, що є в національній культурі, не перероджувався в спроби відмежуватися від об'єктивного процесу взаємодії і зближення національних культур» [2, с. 75, 76]. Він підтвердив тезу, яка була проголошена преамбулою Конституції СРСР 1977 р., що соціалістичне суспільство – це «суспільство зрілих соціалістичних суспільних відносин, в якому на основі зближення всіх класів і соціальних верств, юридичної і фактичної рівності всіх націй і народностей, їх братерського співробітництва склалася нова історична спільність людей – радянський народ» [14]. Таким чином, лідери комуністичної партії були впевнені, що створення СРСР та утворення нового радянського суспільства, де поступово стираються національні особливості, – це закономірний процес.

1 березня 1986 р. XXVII з'їзд КПРС затвердив нову редакцію Програми Комуністичної партії Радянського Союзу, у якій було зазначено, що «видатне завоювання соціалізму – вирішення національного питання. Перемога Жовтня назавжди покінчила з національним гнітом і нерівноправністю націй і народностей... Пішла в минуле національна ворожнеча, нормою життя стали братерська дружба, тісне співробітництво і взаємодопомогу всіх народів СРСР» [15, с. 125]. Повторив цю тезу М. Горбачов і на XIX Всесоюзній конференції КПРС 28 червня – 1 липня 1988 р., заявивши, що «Союз витримав перевірку часом. Він продовжує залишатися рішучою передумовою подальшого розвитку всіх наших народів», проте визнав, що були питання в міжнаціональних стосунках, які не завжди враховувалися: «питання, що пов'язані з мовою, культурою, літературою і мистецтвом, історичними пам'ятниками, охороною природи» [1, с. 65, 66].

Варто зазначити, що саме у час озвучення переможних реляцій в СРСР розпочалися перші міжетнічні конфлікти. У грудні 1986 р. вибухнули протести в Алма-Аті під гаслами «Кожному народу – свого вождя», що переросли у сутички після «обрання» Першим секретарем Комуністичної партії Казахстану Г. Колбіна, що до того очолював Ульяновський обласний комітет компартії. Рушійною силою виступу стала демократично налаштована вузька молодь, що виступала проти диктату центру. Ці події стали першими в СРСР у добу перебудови, причиною яких стала недолуга національна політика держави та перша акція у боротьбі за незалежність та суверенітет Казахстану. Як наслідок – затримано 8,5 тис. осіб, 103 з яких були засуджені, 800 осіб виключені з комсомолу, а 270 осіб відратовані зі складу студентів [12, с. 7]. На вищому партійному рівні прорахунки у національній політиці вперше були визнані Постановою ЦК КПРС «Про роботу Казахської республіканської партійної організації щодо інтернаціонального і патріотичного виховання трудящих», де було акцентовано увагу на «серйозних помилках у реалізації національної політики». Утім, визнаючи «швидкий ріст самосвідомості» населення, Кремль звинуватив вище партійне керівництво республіки, що воно «припинило боротьбу з проявами шовінізму, націоналізму і місництва (рос. – «месничества») в економічній, культурній та духовній сферах» [4, с. 13].

У лютому 1988 р. відбулися сутички між вірменами та азербайджанцями у Нагірно-Карабаській області, що восени цього ж року переросли у повномасштабний збройний конфлікт між двома радянськими республіками. Паралельно йшло розгортання національно-патріотичного відродження у республіках. Найбільш активно ці процеси розвивалися у радянських республіках Прибалтики та Грузинській РСР. Так, у квітні 1988 р. була проголошена ініціатива утворення Народних фронтів в Естонії та Литві, а в червні – в Латвії. Остаточне оформлення цих організацій відбулося у жовтні 1988 р.

На нашу думку, цілком очевидним є факт, що вище партійне керівництво СРСР на першому етапі перебудови не змогло адекватно оцінити суттєві прогалини у національній політиці попереднього періоду, запропонувати етнічним громадам, у яких внаслідок демократизації розпочалися процеси національного відродження, зростання національної та політичної свідомості, ні вирішення міжнаціональних проблем, ні розширення прав у різних сферах життя, насамперед реалізації права на національно-культурну автономію. Це підтвердив З'їзд народних депутатів СРСР своєю Постановою «Про основні напрями внутрішньої та зовнішньої політики СРСР» від 9 червня 1989 р., вказавши, що «в обстановці демократизації і гласності виявилися з усією гостротою проблеми міжнаціональних відносин, що накопичувалися роками. Відкрилися небезпечні осередки конфліктів, що виливаються у серйозні ексцеси. Позначилися багаторічні деформації і викривлення ленінської національної політики, тривале ігнорування законних інтересів націй і народностей країни. Виникли суттєві перекося в соціально-економічному розвитку ряду республік і регіонів, нерегульовані міграційні процеси. Виявилось чимало невирішених проблем розвитку національних мов і культур, особливо нечисленних народів» [16, с. 410]. Тут слід погодитись з окремими дослідниками, що політика М. Горбачова надала імпульс етнонаціональним процесам, але їх напрям був «запрограмовано» більш ранніми протиріччями [19].

Лише після перших міжнаціональних конфліктів партійні та державні лідери держави оцінили суттєві прорахунки у регулюванні національних відносин, проте зупинити збройні міжетнічні конфлікти, які в різних регіонах СРСР у 1989-1990 рр. вибухнули з новою силою, було вже неможливо. Так, визнання помилковості розставлених акцентів у постанові щодо подій в Алма-Аті відбулося лише у 1990 р., коли відцентрові тенденції в СРСР набули шалених обертів і стало зрозуміло, що використовуючи командно-адміністративні методи, їх не подолати. 18 травня 1990 р. Постановою Політбюро ЦК КПРС «Про постанову ЦК КПРС «Про роботу Казахської республіканської партійної організації щодо інтернаціонального і патріотичного виховання трудящих» було визнано, що «оцінка масових порушень громадського порядку в м. Алма-Аті в грудні 1986 р. як прояву казахського націоналізму є помилковою» [17, с. 22].

Серед основних причин загострення національних проблем у період перебудови стала застаріла нормативно-правова база щодо національного питання в Радянському Союзі. На відміну від Конституції СРСР 1937 р., яка формально гарантувала національно-культурну автономію та вибудувала її, насамперед, на основі титульних союзних націй, Конституція СРСР 1977 р., яка продовжувала бути правовою основою існування Радянського Союзу, рясніла гаслами «зближення» націй та народів, проте прямо обходила питання правових гарантій розвитку принаймні національної культури та освіти. Так, відповідно зі статтею 19 глави 3 «Соціальний розвиток та культура» держава сприяла «всебічному розвитку і зближенню всіх націй і народностей СРСР». У статті 25 було зазначено, що «в СРСР існує та вдосконалюється єдина система народної освіти, яка забезпечує загальноосвітню і професійну підготовку громадян, служить комуністичному вихованню, духовному і фізичному розвитку молоді, готує її до праці і громадської діяльності», утім, навіть декларативних норм щодо функціонування національної освіти етнічних груп не містила [14].

Не визнавали реальних прав щодо функціонування національного життя й інші законодавчі акти. Так, Закон СРСР «Про затвердження основ законодавства Союзу РСР і Союзних республік про народну освіту» діяв з 1973 р. Навіть із доповненнями, які були внесені до нього 27 листопада 1985 р., він жодного разу не згадував терміну «національна освіта», а усі права етнічних громад зводилась тільки до декларативних можливостей навчання в школі рідною мовою (стаття 3) та гарантування принципу свободи вибору мови навчання рідною мовою чи мовою іншого народу СРСР [10, с. 918].

Фактично утворився правовий вакуум щодо розширення національних прав етнічних громад, що аж ніяк не відповідало внутрішнім процесам, які відбувалися в країні. Не були врегульовані питання національної освіти, культури, релігії, відродження національних засобів масової інформації, утворення громадських національно-культурних товариств. Переважна більшість новоутворених національних об'єднань у СРСР у період перебудови мали напівлегальний статус. На першому етапі перебудови всесоюзне законодавство було направлене переважно на підтримку економічних реформ, а правове регулювання питань, що були пов'язані з національною політикою, розпочалося лише з 1990 р. Цьому сприяло зазначене вище рішення I З'їзду народних депутатів СРСР щодо «принципового оновлення національної політики», чіткого юридичного визначення суверенних прав республік та автономій, врахування принципу національного самовизначення та визначення конкретних заходів у політичній, економічній та духовних сферах для вирішення поставлених завдань [16, с. 121-126]. З цього часу були прийняті всесоюзні закони «Про мови в СРСР» (24 квітня 1990 р.), «Про свободу совісті та релігійні організації» (1 жовтня 1990 р.), «Про загальні принципи державної молодіжної політики в СРСР» (11 квітня 1991 р.) тощо [5, с. 375].

В окремих випадках національне законодавство союзних республік навіть випереджало всесоюзне. Так, 28 жовтня 1989 р. було прийнято Закон України «Про мови в Українській РСР», яким українська мова не тільки проголошувалася державною мовою на території республіки, а й Україна «визнавала життєдайність та суспільну цінність усіх національних мов і беззастережно гарантувала своїм громадянам національно-культурні та мовні права, виходячи з того, що тільки вільний розвиток і рівноправність національних мов, висока мовна культура є основою духовного взаєморозуміння, культурного взаємозбагачення та зміцнення дружби народів» [9, с. 631]. За цим законом в Україні розпочалося активне відродження освіти, преси та створення культурних організацій етнічних громад. Подібні нормативно-правові акти були прийняті в інших республіках. Наприклад, у 1989 р. закони про особливості мовної політики були прийняті в Естонії, Латвії, Молдові, Узбекистані, а у 1990 р. – в Білорусії, Туркменістані.

Гасла перебудови сприяли політизації суспільства, а невирішені національні проблеми сприяли радикалізації політичних процесів. Під кінець перебудови відбулося суттєве загострення міжнаціональних конфліктів та загострення відцентрових тенденцій. Рушійними силами виступала народна маса на чолі з політичними дисидентами чи національною інтелігенцією, що боролись за національне відродження, або місцева національна політична номенклатура (переважно колишня компартійна), що була під тиском народних мас, однак була готова використати ці політично-національні процеси у власних цілях.

Окрім того, гасла, які намагалася втілити у життя нова політична еліта СРСР на чолі з М. Горбачовим, не завжди були до вподоби окремим представникам кремлівської та національних республіканських політичних еліт. Деякі представники «старої гвардії» насторожено реагували на рішення зверху, а політика демократизації, гласності та суттєве послаблення політичної цензури фактично не сприймалося ними. Так, відтворюючи політичний портрет першого секретаря ЦК КПУ у 1972–1989 рр. Володимира Щербицького, як одного з очільників УРСР часів перебудови, дослідники Ю. Шаповал та О. Якубець вважають, що «до другої половини 1989 року УРСР перебувала у фарватері загальносоюзних перебудовних моделей та шаблонів, фактично не продукуючи власних ідей та ініціатив на рівні місцевого промосковського керівництва, яке не надто жорстко, але спочатку впевнено блокувало низові прояви демократії [18, с. 12]. Саме тому до другої половини 1989 р. Україна у загальносоюзних процесах виглядала однією з найстабільніших республік в СРСР.

Утім, із 1990 р. навіть в Україні активно приймаються законодавчі акти, які були направлені не тільки на відновлення державного суверенітету України, а й врегулювання національних відносин, забезпечення права на вільний, самобутній розвиток інших націй та народностей, що склали населення республіки.

Уже в Декларації про державний суверенітет від 16 липня 1990 р. у розділі IV було визначено, що «Українська РСР забезпечує рівність перед законом усіх громадян Республіки незалежно від походження, соціального і майнового стану, расової та національної приналежності, статі, освіти, мови, політичних поглядів, релігійних переконань, роду і характеру занять, місця проживання та інших обставин», а в розділі 7 доповнено, що «Українська РСР є самостійною у вирішенні питань науки, освіти, культурного і духовного розвитку української нації, гарантує всім національностям, що проживають на території Республіки, право їх вільного національно-культурного розвитку» [8, с. 429].

Однак остаточно нормативна база України щодо національних відносин була сформована після проголошення незалежності 24 серпня 1991 р. Так, вже 1 листопада 1991 р. Верховна Рада України, враховуючи Декларацію про державний суверенітет України, Акт проголошення незалежності України та опираючись на міжнародні нормативно-правові акти, що були ратифіковані Україною, прийняла Декларацію прав національностей, де Українською державою гарантувалися всім народам, національним групам, громадянам, які проживають на її території, рівні політичні, економічні, соціальні та культурні права (ст. 1). Окрім того, держава гарантувала всім народам і національним групам право вільного користування рідними мовами в усіх сферах суспільного життя, включаючи освіту, виробництво, одержання і розповсюдження інформації (ст. 3) [7, с. 799]. У 1992 р. був прийнятий один із перших фундаментальних законів, що регламентував права національних груп у республіці – Закон України «Про національні меншини в Україні», де було не тільки вперше чітко визначено поняття національних меншин, а й вперше на рівні національного законодавства було зафіксоване право національних меншин на національно-культурну автономію: користування і навчання рідною мовою чи вивчення рідної мови в державних навчальних закладах або через національні культурні товариства, розвиток національних культурних традицій, використання національної символіки, відзначення національних свят, сповідування своєї релігії, задоволення потреб у літературі, мистецтві, засобах масової інформації, створення національних культурних і навчальних закладів та будь-яку іншу діяльність, що не суперечить чинному законодавству [11, с. 529].

Таким чином, послаблення адміністративно-командної системи сприяло активізації наприкінці 1980-х рр. демократизації внутрішніх процесів, появі опозиційних та політичних процесів у суспільстві, росту національної свідомості серед народів СРСР, унаслідок чого почали загострюватися суперечності у стосунках націй із центром. Усе частіше лунала ідея переходу до справжньої федералізації в стосунках із Москвою та реалізації гарантованого національним законодавством права на мову та національну культуру, тобто на національно-культурну автономію, що було реалізовано фактично тільки для титульних націй 15 республік СРСР та й то під постійним пресом русифікації та асиміляції.

Чи можна було зупинити процеси наростання протиріч у міжнаціональних відносинах? Очевидно лише з відновленням авторитарної, адміністративно-командної системи управління, яка була б спрямована на придушення будь-яких опозиційних процесів. У цьому є характерна відмінність «відлиги» М. Хрущова та «перебудови» М. Горбачова. Якщо М. Хрущов для збереження державної авторитарної моделі держави вчасно згорнув процеси демократизації суспільства, а його наступник Л. Брежнєв фактично відновив неосталінізм, то М. Горбачов, дійсно, був представником нової хвилі політичної еліти СРСР. Проте ні він, ні його соратники, під час перебудови, не змогли запропонувати реальної моделі вирішення питань національних відносин, а пропозиція підписання нового Союзного договору СРСР на умовах справжньої федералізації не тільки не зупинила розвалу СРСР, а й сприяла путчу проти нього старої політичної еліти, що остаточно поховало ідею збереження союзної держави серед національних політичних еліт.

ДЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА:

1. XIX Всесоюзная конференция Коммунистической партии Советского Союза, 28 июня – 1 июля 1988 г.: Стенографический отчет. В 2 т. Т. 1. Москва: Политиздат, 1988. 352 с.
2. XXVII съезд Коммунистической партии Советского Союза. 25 февраля – 6 марта 1986 года. Стенографический отчет. В 3 т. Т. 1. Москва: Издательство политической литературы, 1986. 654 с.
3. Булгакова О. Інформація про «круглий стіл» «Горбачовська «перебудова»: український контекст (до 30-річчя проголошення курсу)» (м. Київ, Інститут історії України НАН України, 21 травня 2015 р.) // Україна ХХ ст.: культура, ідеологія, політика. Збірник статей / Відп. ред. В. М. Даниленко. Вип. 21. С. 5–7.
4. В Центральном Комитете КПСС. Центральный комитет КПСС принял постановление «О работе Казахской республиканской партийной организации по интернациональному и патриотическому воспитанию трудящихся» // Коммунист. 1987. № 12. С. 13.
5. Гончаренко В. Право УССР в период перестройки (1985–1991) // Право Украины. 2013. № 1. С. 372–377.
6. Даниленко В. М. Україна в 1985–1991 рр.: остання глава радянської історії. К.: Інститут історії України НАН України, 2018. 278 с.
7. Декларація прав національностей України від 1 листопада 1991 р. // Відомості Верховної Ради України (ВВР). 1991. № 53. С. 799.
8. Декларація про державний суверенітет України від 16 липня 1990 р. // Відомості Верховної Ради УРСР (ВВР). 1990. № 31. С. 429.
9. Закон «Про мови в Українській РСР» від 28 жовтня 1989 р. // Відомості Верховної Ради УРСР (ВВР). 1989. № 45. Додаток. С. 631.
10. Закон СССР «Об утверждении основ законодательства Союза ССР и союзных республик о народном образовании» // Ведомости ВС СССР. 1985. № 48. С. 918.
11. Закон України «Про національні меншини в Україні» від 25 червня 1992 р. // Відомості Верховної Ради України (ВВР). 1992. № 36. С. 529.
12. Исакова Г. Свобода – священное слово // Индустриальная Караганда. 2006. 15 августа. С. 7.
13. Козловська Т. Ю. Горбачовська «перебудова» та «нове політичне мислення»: передумови виникнення і наслідки / Т. Ю. Козловська // Вісник Національного університету «Львівська політехніка». 2000. № 408: Держава та армія. С. 139–145.
14. Конституция (Основной закон) Союза Советских Социалистических Республик. Принята на внеочередной седьмой сессии Верховного Совета СССР девятого созыва 7 октября 1977 г. // Исторический факультет Московского государственного университета имени М.В. Ломоносова. URL: <http://www.hist.msu.ru/ER/Text/cnst1977.htm#iii>
15. Материалы XXVII съезда Коммунистической партии Советского Союза. М.: Политиздат, 1986. 352 с.
16. Первый Съезд народных депутатов СССР: 25 мая – 9 июня 1989 г. Стенографический отчет. Т. III. М.: Издание Верховного Совета СССР, 1989. 448 с.
17. Современная история Казахстана: сборник документов и материалов (1985-2002 гг.) / Сост. С.Г. Шеретов. Алма-Аты, 2003. 325 с.

18. Шаповал Ю., Якубець О. Остання барикада: Володимир Щербицький під час «перебудови» // Україна ХХ ст.: культура, ідеологія, політика. Збірник статей / Відп. ред. В. М. Даниленко. Вип. 21. С. 12–28.
19. Шубин А. В. Причины, последствия и оценка «Перестройки» и распада СССР // Электронный научно-образовательный журнал «История». 2016. Учебное пособие [Электронный ресурс]. URL: <https://history.jes.su/s207987840001107-6-2>

Валерий Кононенко

Винницкий государственный педагогический университет имени Михаила Коцюбинского
доктор исторических наук, доцент (Украина)

Национальная политика в СССР в эпоху перестройки (1985-1991 гг.)

Аннотация. В статье исследуются особенности национальной политики СССР в годы перестройки. Автор анализирует изменения в программных документах Коммунистической партии Советского Союза и фокусирует внимание на изменениях политического курса власти в отношении в многонациональном обществе. В исследовании утверждается, что отказ от авторитарного типа поведения в решении национального вопроса, отнюдь не имел целью кардинальное изменение принципов и стратегических задач политики в отношении этнических общин. Демократизация общества способствовала нарастанию национальных движений, а затем – появлению центробежных тенденций. Политическая власть страны постепенно погружалась в хаос политической и социально-экономического кризиса в конце 1980-х – начале 1990-х гг., потеряла контроль над ситуацией, не сумела предложить ни обществу, ни республиканским национальным элитам нового политического курса и практической модели разрешения противоречий в национальных отношениях, что и привело к распаду СССР.

Ключевые слова: СССР, перестройка, этнические общины, национальная политика, национальные отношения, межнациональные конфликты.

ABSTRACT

Valerii Kononenko

Vinnitsia Mykhaylo Kotsiubynskiy State Pedagogical University,
Dr. (History), Associate Professor (Ukraine)

National policy in the USSR during the period of perestroika (1985-1991)

The article explores the features of the national policy of the USSR during the years of perestroika. The author analyzes the changes in the program documents of the Communist Party of the Soviet Union and focuses on changes in the political course of power to relations in a multinational society. The study argues that the rejection of the authoritarian type of behavior in solving the national question was by no means intended to radically change the principles and strategic objectives of the policy regarding ethnic communities. The democratization of society contributed to the growth of national movements, and then the emergence of centrifugal trends. After the first ethnic conflicts in country, party and state leaders of USSR rated the gaps in legislation of national relations, but stop the increase of interethnic conflicts that again broke out in the USSR in 1989-1990, could almost not. The slogans of perestroika contributed to the politicization of society, and unresolved national problems contributed to the radicalization of political processes.

Among the main causes of aggravation of national problems during the perestroika was the outdated legal framework on the national issue in the Soviet Union. In fact, a legal vacuum was created regarding the extension of rights of national communities, which did not correspond in any way to the internal processes taking place in the country. The issues of national education, culture, religion, revival of national mass media, formation of public national-cultural societies were not regulated. The vast majority of newly formed national associations in the USSR had semi-legal status during the perestroika. In the first phase of restructuring, all-Union legislation was primarily aimed at supporting economic reform, and legal regulation of issues related to national policy began only in 1990.

The country's political power was gradually plunged into the chaos of the political and socio-economic crisis in the late 1980s and early 1990s, lost control of the situation, and failed to offer either society or the republican national elites a new political course and practical model of resolving contradictions in national relations, which led to the collapse of the USSR.

Key words: USSR, perestroika, ethnic communities, national politics, national relations, interethnic conflicts.

REFERENCES:

1. XIX Vsesoyuznaya konferentsiya Kommunisticheskoy partii Sovetskogo Soyuza. 28 iyunya – 1 iyulya 1988 g.: Stenograficheskiy otchet. V 2 t. T. 1. Moskva: Politizdat. 1988. 352 s.
2. XXVII syezd Kommunisticheskoy partii Sovetskogo Soyuza. 25 fevralya – 6 marta 1986 goda. Stenograficheskiy otchet. V 3 t. T. 1. Moskva: Izdatelstvo politicheskoy literatury. 1986. 654 s.
3. Bulhakova O. Informatsiia pro «kruhlyi stil» «Horbachovska «perebudova»: ukrainskyi kontekst (do 30-richchia proholoshennia kursu)» (m. Kyiv, Instytut istorii Ukrainy NAN Ukrainy, 21 travnia 2015 r.) // Ukraina KhKh st.: kultura, ideolohiia, polityka. Zbirnyk statei / Vidp. red. V. M. Danylenko. Vyp. 21. S. 5–7.
4. V Tsentralnom Komitete KPSS. Tsentralnyy komitet KPSS prinyal postanovleniye «O rabote Kazakhskoy respublikanskoy partiynoy organizatsii po internatsionalnomu i patrioticheskomu vospitaniyu trudyashchikhsya» // Kommunist. 1987. № 12. S.13.
5. Goncharenko V. Pravo USSR v period perestroyki (1985–1991) // Pravo Ukrainy. 2013. № 1. S. 372–377.
6. Danylenko V. M. Ukraina v 1985–1991 rr.: ostannia hlava radianskoi istorii. K.: Instytut istorii Ukrainy NAN Ukrainy, 2018. 278 s.
7. Deklaratsiia prav natsionalnostei Ukrainy vid 1 lystopada 1991 r. // Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy (VVR). 1991. № 53. S. 799.
8. Deklaratsiia pro derzhavnyi suverenitet Ukrainy vid 16 lypnia 1990 r. // Vidomosti Verkhovnoi Rady URSR (VVR). 1990. № 31. S. 429.
9. Zakon «Pro movy v Ukrainskii RSR» vid 28 zhovtnia 1989 r. // Vidomosti Verkhovnoi Rady URSR (VVR). 1989. № 45. Dodatok. S. 631.
10. Zakon SSSR «Ob utverzhdenii osnov zakonodatelstva Soyuza SSR i soyuznykh respublik o narodnom obrazovanii» // Vedomosti VS SSSR. 1985. № 48. S. 918.
11. Zakon Ukrainy «Pro natsionalni menshyny v Ukraini» vid 25 chervnia 1992 r. // Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy (VVR). 1992. № 36. S. 529.
12. Iskakova G. Svoboda – svyashchennoye slovo // Industrialnaya Karaganda. 2006. 15 avgusta. S. 7.
13. Kozlovska T. Yu. Horbachovska «perebudova» ta «nove politychne myslennia»: peredumovy vynyknennia i naslidky / T. Yu. Kozlovska // Visnyk Natsionalnoho universytetu «Lvivska politehnika». 2000. № 408: Derzhava ta armii. S. 139–145.
14. Konstitutsiya (Osnovnoy zakon) Soyuza Sovetskikh Sotsialisticheskikh Respublik. Prinyata na vnecherednoy sedmoy sessii Verkhovnogo Soveta SSSR devyatogo sozyva 7 oktyabrya 1977 g. // Istoricheskiy fakultet Moskovskogo gosudarstvennogo universiteta imeni M. V. Lomonosova. URL: <http://www.hist.msu.ru/ER/Etext/cnst1977.htm#iii>
15. Materialy XXVII syezda Kommunisticheskoy partii Sovetskogo Soyuza. M.: Politizdat. 1986. 352 s.
16. Pervyy Syezd narodnykh deputatov SSSR: 25 maya – 9 iyunya 1989 g. Stenograficheskiy otchet. T. III. M.: Izdaniye Verkhovnogo Soveta SSSR. 1989. 448 s.
17. Sovremennaya istoriya Kazakhstana: sbornik dokumentov i materialov (1985-2002 gg.) / Sost. S.G. Sheretov. Alma-Aty. 2003. 325 s.
18. Shapoval Yu., Yakubets O. Ostannia barykada: Volodymyr Shcherbytskyi pid chas «perebudovy» // Ukraina KhKh st.: kultura, ideolohiia, polityka. Zbirnyk statei / Vidp. red. V. M. Danylenko. Vyp. 21. S. 12–28.
19. Shubin A. V. Prichiny. posledstviya i otsenka «Perestroyki» i raspada SSSR // Elektronnyy nauchno-obrazovatelnyy zhurnal «Istoriya». 2016. Uchebnoye posobiye [Elektronnyy resurs]. URL: <https://history.jes.su/s207987840001107-6-2>.

Статтю надіслано до редколегії 02.09.2019 р.
Статтю рекомендовано до друку 22.10.2019 р.

УДК 327 (73+594)

DOI: <https://doi.org/10.31652/2411-2143-2019-30-61-68>

Інна Підберезних

Чорноморський національний університет ім. Петра Могили
кандидат історичних наук, доцент (Україна)

Історичні особливості становлення міждержавних відносин США та Індонезії на початку 2000-х років

Анотація. У статті досліджуються особливості партнерства між США та Республікою Індонезія на сучасному етапі розвитку міжнародної системи, аналізуються